

ÖTEKİLEŞME VE İŞLEVLERİ

Sevil ÖZÇALIK
Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

‘Öteki’nin kim olduğuna ilişkin birçok yorum getirilmiştir. Felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine kadar birçok çalışma ‘öteki’nin kurgulanışı ve anlamı üstüne odaklanmıştır. En somut şekilde ‘biz’ olmayanın kişileştirilmesi olan ‘öteki’ birçok nitelendirmeyi de bünyesinde barındırır. Bu nitelendirmenin sonuçlarının incelenmesi sosyal bilimlerin her kolunun ilgi alanına girer. ‘Öteki’ kavramı birçok kapının kilidini açacak sihirli bir anahtar işlevine sahiptir. Bu nedenle öteki algısını çalışmak önemlidir, zira üretim ilişkilerinden milliyetçiliğe, toplumsal cinsiyetten psikolojiye kadar birçok çalışmanın yolu ötekinden geçer.

Bu çalışmada yapılacak olan ötekiyle ilgili temel, basit saptamaları ortaya koymak, ona iliştilen özelliklerden bazılarını ele almak, öteki’liği sürdüren yapı olarak üretim ilişkilerinin yapısının önemini vurgulamak ve bütün bunların öteki üzerindeki etkilerinin belirtmek ve ötekiliğin en uç yansıması olan ırkçılık üzerine değerlendirmenin ardından asimilasyon, entegrasyon politikalarına yönelik değerlendirmeleri sunmaktır. Bu çerçevede dâhilinde kusursuz şekilde ötekileştiği tespit edilen bir grup olarak Almanya’daki Türklere yönelik değerlendirmeler, örnekler sunulacaktır. Belirtildiği üzere ‘öteki’lik birçok alanın çalışma konusu olduğundan bu çalışma çok genel bir analiz sunma ve bundan sonraki çalışmalara zemin hazırlama iddiasındadır.

ÖTEKİ KİMDİR? ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR

‘Biz’in ‘Öteki’yi insanlık tarihinin başından beri korkulacak en azından önlem alınması gereken bir şekilde tasarlamasının nedeni hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Julia Kristeva bunu Freud’un izini sürerek insanların kendi içlerindeki yabancıya atıfla açıklamaya çalışır. Ona göre yabancı bizim içimizde yaşar ve her birimizdeki farklılık bilinci oluştuğunda yabancı ortaya çıkar, herkes kendini yabancı olarak değerlendirirse de kaybolur. (Kristeva, 1991) Diğer yandan Alois Hahn modern toplumda giderek artan yalnızlık ve bireyselliğe atıfla, herkesin öteki ve yabancı olduğu durumda ‘ötekinin genelleştiğini’ iddia eder ve bunun bir evrensellik temeli oluşturduğunu savunur. Gerek Kristeva’nın gerekse Hahn’nın bireyden yola çıkışı ve bireyin kendi içindeki yalnızlığına vurgusu önemlidir, ne var ki talihsiz bazıları için bu yalnızca içsel bir durum değildir ve bunu toplumsal yaşamın her anında hissederler. Bu nedenle Hahn’ın iddia ettiği şekilde bir evrensellik temeli olduğunu söylemek zordur.

Zygmunt Bauman bunu dost-düşman dikhotomisine atıfla analiz etmeye çalışır. Bauman’a göre; ‘dostlar ve düşmanlar vardır, bir de yabancılar vardır’ (Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003, sy; 258) Özellikle yapısalcı yaklaşıma göre kişilerin düşünceleri dil sistemindeki karşıtlıklar yoluyla şekillenir. Bu nedenle kişiler yeni karşılaşılan durumları dost-düşman, içerisi-dışarı gibi karşıtlıklar yoluyla algılar. Ne var ki ‘öteki’yi ilk aşamada bu karşıtlıkların tekabül ettiği bir kategoriye sokmak güçtür. ‘Yabancı’ ya da ‘öteki’ kararsızlığın, muğlâklığın kişileşmesidir. ‘Modernite muğlâklığı yok etmeyi, anlamlandırma sorunlarını en aza indirmeyi ve böylece kesin olmayan olguları azaltmayı temel almaktadır’(Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003,, 259) Modernitenin bu amacına uygun olarak ‘öteki’ bir kategori içine dahil edilir ve bu da ‘düşman’ kategorisi olur. Çünkü; ‘Hiçbir şey olmadıklarından, her şey olabilirler. Zıtlıkların düzenleyici gücüne bir son verirler. Zıtlıklar bilgilenmeyi ve eylemi olanaklı kılarlarken, kararsızlıklar çaresizliği hedef alırlar.’ (Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003, 258) Hem zıtlıkların ve kararsızlıkların yarattığı çaresizlikten hem de modern toplumun kesinliğe verdiği önemden dolayı ‘öteki’ düşman kategorisine yerleştirilir.

‘Öteki’ne yönelik bu felsefi yaklaşımların yanı sıra ‘öteki’ Günter Frankenberg’in tanımına göre öteki, ‘başka bir ülkede doğmuş olan, sonradan gelen, devlete yabancı, vatansız, konuk, ait

olmayan, mülteci ya da turisttir' (Hacettepe Üni. İibf dergisi, 2003, 257) Bu tanım birçok yönden yetersizdir erkeklerin gözünde ötekileşen kadınları, zenginin gözünde ötekileşen yoksunları, batının gözünde ötekileşen doğuyu... vb. pek çok grubu dışlar.

Görüldüğü gibi 'öteki'likle ilgili tanımlamalar oldukça belirsizdir. Bu tanımlamalar ışığında yaratılan 'öteki'liğin sonuçlarına ulaşmak zor olacağından 'öteki'ye yakıştırılan özelliklerden sonuca ulaşmak daha anlamlıdır. Bu özelliklere ve onların somut yansımalarına bakıldığında 'öteki'nin anlamı daha net şekilde ortaya çıkacaktır.

ÖTEKİ'NİN ÖZELLİKLERİ

'Öteki' netice itibarıyla 'biz'in kurgusundan ibaret olduğundan 'öteki'ne yönelik tespit edilen özellikler de yine bu kurgunun ürünüdür. Ne var ki bu kurgu yumağının yarattığı sonuçlar 'öteki' tarafından toplumsal hayatın her aşamasında hissedilir hale gelince bu özellikler 'öteki'nin üstüne yapışır.

DÜZEN BOZAN

Birçok siyaset teorisyenine, özellikle de Hobbes gibi toplum sözleşmecilerine göre insanın doğasından koparak ve bir takım özgürlüklerinden vazgeçerek siyasal toplumu oluşturmalarının tek amacı aksi takdirde gerçekleşmeyecek olan dirlik, düzenin sağlanmasıdır. Buradan yola çıkılarak denebilir ki toplumların oluşmasında düzen arayışı temel önemdedir. O toplumu oluşturan bireylerin hâlihazırda var olan düzenin devamı için de facto rızaları olduğu kabul edilir. Var olan düzen bir consensus'un (oydaşma) eseridir ve koşullarda bir değişme olmadığı durumda düzen yani temel ihtiyaç da devam edecektir. Böylece iki temel bileşenden söz etmek mümkündür: düzeni oluşturan öğeler bütünü; yasalar, gelenekler, toplumsal normlar, kültür vs., ayrıca bu öğeler bütününe devamına itirazı olmayan, onu temelden sarsacak girişimlerde bulunması riskini taşımayan ya da göreceli olarak az taşıyan bir kitle.

'Biz' açısından 'öteki'yi tanımlayan en önemli özellik düzen bozma potansiyelidir. 'Biz' ne kadar istikrarsızlık getirmeyecek olan, düzenin yeniden üretimini sağlayan ve bu nedenle toplumun var oluş amacına uyansa 'öteki' de o kadar düzen bozma, istikrarsızlık getirme, düzenin işleyişini sağlayan gelenek, yasa, normların içini boşaltma potansiyeline sahip olandır, tehlikeli olandır.

'Öteki', 'biz'in, yine 'biz'in algılayışında, antitezi olma niteliğinden dolayı istikrarsızlık getiren, var olan düzeni bozandır. Almanya'da Hıristiyan Demokrat Partisi genel başkanı Friedrich Merz'in ortaya attığı 'leitkultur' tezi bu bağlamda okunabilir. Bu teze göre Alman kültürü azınlıktaki 'düzen bozan'lar tarafından tehdit edilmektedir, yapılması gereken 'öteki'lerin lider/öncü kültür olan Alman kültürünü benimsemesidir. Merz'in bu söylemi, Almanya'daki Türklerin var olan düzene, kültüre,... tehdit olarak görüldüğünün en açık örneğidir. 1982 yılında çeşitli üniversitelerden 12 profesör tarafından yayımlanan 'Heidelberger Manifest' Federal Almanya toplumunun ötekileştirdiği Türklere yönelik tehdit algısının en somut örneğidir. Manifesto'nun şu cümleleri Alman toplumunun ötekileştirdiği misafir işçilere, özellikle de Türklere yönelik tehdit algısının ne kadar yoğun olduğunu gösterir;

"Ailelerin birleşmeleriyle ilgili yönelişler kendi haline bırakılacak olursa, sağlam ilkelere dayanmayan yanlış anlaşmalara terk edilirse 2000 yılına doğru 16-20 milyon insanın yeniden ve ilave bir göç dalgası yaratacağı" ileri sürülerek; "bu gidişle pek çok Alman kendi mahallesinde, kendi işyerinde ve kendi ülkesinde kendini yabancı hissetmeye hazır olmalıdır." (Turan, 1997: 64)

Manifesto ayrıca Alman kültürünün tehdit altında olduğunu defalarca vurgulamanın ardından, bilinçli yurttaşları tehdit altındaki kültürü koruma konusunda işbirliğine çağırarak göçmenleri hedef gösterir.

'BİZ'İ OLUŞTURAN OLARAK 'ÖTEKİ'

Toplumdaki sorunların sebebini 'öteki' sayılan grubun üzerine atmak toplumun diğer unsurları için birleştirici bir unsur haline gelir. Dominique Schnapper'e göre; "Kendi zorluklarını

başkasının üstüne atmak, bireylerin ve grupların iç çatışmalarını çözmeyi sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Dış düşmanın varlığının, bir grubun kaynaşmasına ne denli katkıda bulunduğu bilinir.” (Schnapper, 2005: 137) Benzer bir yaklaşım Freud’dan gelir, ona göre; “kitlelerde kuvvetli bir dayanışma duygusunun oluşabilmesi için herhangi bir yabancı azınlık grubuna belli bir düşmanlık duyulması ve bu azınlığın sayısal zayıflığının, ona zulmetmeyi teşvik edece düzeyde olması gerekir.” (Schnapper, 2005: 137) Dolayısıyla ‘biz’in birlik beraberlik içinde olmasını mümkün kılan toplumsal sorunların sorumlusu olarak işaretlenen bir gruptur, böylece ‘biz’ algısının oluşması ancak ‘öteki’nin kurgulanışıyla mümkün hale gelir.

‘Öteki’yi tanımlayan ‘biz’den uzaklığıyken ‘biz’i oluşturan da aynı zamanda ‘öteki’dir. ‘Öteki’nin mi ‘biz’i oluşturduğu yoksa tersinin mi geçerli olduğu tam anlamıyla belirgin değildir. Ne var ki Edward Said gibi bunu karşılıklı bir etkileşim şeklinde değerlendirmek uygundur. Doğu’nun batı tarafından türlü yollarla ötekileştirildiğini savunan Said’e göre şarkiyatçılık;

Sark’la- Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir batı biçimi olarak incelenebilir, çözümlenebilir (Said, 2004: 13).

Dolayısıyla Şark’ın her ne kadar verili bir gerçekliği olsa da bunu ötekileştirerek şekillendiren Batı olmuştur. Said de Şarkiyatçılık’da Batı’nın Doğu’yu ötekileştirirken, aynı zamanda kendi kimliğini kurduğunu belirtir. Batı Doğu gibi olmayandır ve bu karşılıklılık hangisinin diğeri tarafından oluşturulduğunu bulanık hale getirir. Bu nedenle çeşitli durumlarda belirli bir taraf daha etkin olsa da ‘biz’ ve ‘öteki’nin yaratılması karşılıklı bir süreçtir.

HOMOJEN BİR KÜTLE OLARAK ‘ÖTEKİ’

‘Öteki’nin kendi içindeki çeşitliliği kesin bir şekilde reddedilir. Kurgulanan özellikler tüm gruba genellenir. Örneğin; Almanya’nın başkenti Berlin’deki Frei Üniversitesi rektörünün Türk çocuklarının geri zekâlı olduğuna dair açıklaması, önyargının en açık örneğidir. Rektör, bu açıklamayla tüm Türk çocuklarını tek bir olumsuz niteliğe indirgemiş, belirli bir Türk prototipinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. “Yabancılar ‘işgalciler’, ‘serseriler’, ‘esrar kaçakçıları’, ‘sokaktaki teröristler’, ‘garip alışkanlıklar’, ‘müslüman fundamentalistler’, ‘sosyal refah devleti sömürücüleri’, ‘çalışma alışkanlıkları olmayanlar’ vs. gibi sıfatlarla tanıtıldılar.” (Taş, 1999: 22)

“Birey kendi önyargısını doğrulayan şeyi bir kenara ayırıp doğrulamayı da dışlıyordu.” (Schnapper, 2005: 134) Yaratılan prototipe uygun görülen veriler kabul edilirken, ‘öteki’nin homojen bir kütle olmadığı, kendi içinde çeşitliliği olduğu ya da önyargıları doğrulamadığını gösteren tüm veriler reddedilir. Bu nedenle tüm kadınlar, tüm doğulular, tüm Müslümanlar, tüm siyahlar... gibi genellemelere çok sık rastlanır. Bu genellemeleri haklı çıkaracak her deneyim ya göz ardı ya da inkâr edilir. Öteki üzerine yapılan gerçekçi analizler, onu tanımaya yönelik çabalar onun çeşitliliğini, indirgenemezliğini meydana çıkartacaktır ki bu ötekileştirme kısır döngüsünden kurtuluş için tek umuttur, ne var ki ‘biz’ bunun için çaba harcamaz ve hâlihazırda ‘öteki’ne yönelik kurulmuş, genelleştirilmiş klişelere rağbet eder.

ÖNYARGI

Önyargı yaratma süreci yukarıda belirtilen öteki’ne yönelik kurgulanan özelliklerin öteki’ne iliştilmesi aşamasında oldukça önemlidir. Önyargı kişilerin kategorileştirmeye olan ihtiyaçlarından bağımsız değerlendirilemez. “Kategorileştirme bilinmezi bilinir kılarak bireyin gündelik yaşantıyı yönlendirmesini, nesnelere ve deneyimleri tanımalarını sağlar.” (Schnapper, 2005: 154) Bu açıdan bakıldığında oldukça doğal bir süreç gibi görünmektedir. Ne var ki kategoriler değerlendirme-değersizleştirme eğiliminde olup aşırı genelleştirmeye varınca önyargı içeren kategoriler kaçınılmaz olur. Bu aşamada birey kategorilere tabi hale gelir. “Böylelikle kategorileştirme süreci algıları genelleştirmeye, gruplar arasındaki ayrılıkları vurgulamaya ve üstü açık ya da kapalı olumlu ya da olumsuz değer yargıları atfetmeye yol açar.” (Schnapper, 2005: 154)

Tamamen kurgu olan önyargı söylemleri ‘öteki’nin ‘öteki’liğe mahkûm edilmişinin anahtarıdır. Bu önyargı başlayana kadar ‘öteki’nin ayrıklığının yıkıcı bir etkisi yokken, önyargının başlamasıyla ve ‘öteki’nin düşmanlaşmasıyla geri döndürülemez yıkıcı dönüşüm başlar. ‘Öteki’ kurnazdır, medeni olmayandır, geriliğin temsili ve sebebidir, yaşanan olumsuzluklardan ‘biz’ yerine sorumlu olandır, günah keçisidir. ‘Öteki’ kendine yakıştırılanı hiçbir zaman değiştiremez artık, adı çıkandır.

ÖTEKİLİĞİ SÜRDÜREN YAPILAR

‘Öteki’nden çekinme durumu doğal mıdır yoksa yaratı mıdır?, Kuşkusuz ki insan doğasında bilmediğine, tanımadığına karşı merakla birlikte gelen bir korku vardır.

“Beklenmeyen bir durumla karşılaştığımızda hepimizde yeniden ortaya çıkma eğilimi gösteren ve kuşkusuz sağlam psikolojik temellere dayanan en klasik tavır, kendimizle özdeşleştirdiğimiz kültürel, yani ahlaksal, dinsel, toplumsal, estetik biçimlere uzak düşen biçimlerin açıkça yadsınmasından ibarettir.” (levi-strauss, 1997: 25)

Bu nedenle önyargılar ve kategoriler bilinmeyene yönelik merak ve korku nedeniyle kaçınılmaz görünmekte, ne var ki bu merak insan doğasına göre işleseydi ‘öteki’nin olumlu yanları da ortaya çıkabilirdi. Clause Levi Strauss karşılıklı birbirini tanıma süreciyle kaygıların aşılıp kültürlerin zenginleşeceğini ortaya koymuştur. Strauss’a göre; “Bir kültür tek başına olduğu sürece asla üstün olamaz”(levi-strauss, 1997: 54) yine bu doğrultuda “Bir insan topluluğunu yıkıp geçen ve doğasını bütünüyle gerçekleşmesini engelleyen tek bela ve tek sakatlık yalnız kalmaktır.” (levi-strauss, 1997: 56) Demek ki merak ve korkuyla başlayan süreç birçok defa birbirini tanıma ve kabulle devam edebilmiş ve bu sayede büyük medeniyetlerin temelleri atılmıştır.

Bu durumda, merakın doğal seyrini, yani, birbirini tanıma ve kabullenmeyi sekteye uğratan bir takım yapılardan söz etmek mümkündür. Bu yapıların olmadığı durumda, örneğin Alman toplumu kırk yıldır içinde olan Türk toplumunu tanıyıp, kabullenebilirdi, ne var ki bu doğal süreç milliyetçilik algısı ve var olan üretim ilişkilerinin üzerinden sekteye uğramıştır. Bu bağlamda, ırkçı-milliyetçilik öteki-biz dikhotomisini (ikiliğini) yaratan en temel olguyken, Wallerstein’in şu ifadesine referans verecek olursak; ‘öteki’liğin sınıfsal anlamda işlevselleştirildiği söylenebilir; ‘Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenci’ler icat edilebilir.(Balibar, Wallerstein, 2007: 47). Üretim ilişkilerinin yeniden üretilebilmesi için bazı kişilerin toplumun kıyısında kalması gerekmektedir. Bu kıyıda kalma işlemi de grubun ‘ötekisi’ haline gelmesinin yeniden üretimiyle mümkündür.

Kapitalist üretimin sürekli askerlere ihtiyacı vardır. Geçmişte sömürgelerle, kölelerle sömürü sisteminin devamına yönelik karşılanan bu ihtiyaç günümüzde göçmenlerle, misafir işçilerle karşılanır. Bu doğrultuda Fransız düşünür J. P. Sartre; “Gelişmiş sanayi ülkeleri, yitirdikleri sömürgelerini, yabancı işçileri getirerek yeniden kazanırlar.” (Turan, 1997: 45) diyerek ötekileşme olgusunun sistemin devamı için nesnesi değişse bile kendisinin devam ettiğini gösterir. Bu yaklaşıma göre ‘öteki’lerin ‘öteki’ olarak kalması kapitalist sömürü düzeninin sürmesi için temel önemdedir. Oliver Cox 1948’de yayımlanan Caste, Class and Race kitabında etnik ve ırksal ayrımların, öncelikle kapitalist emek örgütlenmesinin ürünü olduğunu belirtir. Ona göre amaçlanan tehlikeli sınıfların ve sömürge halklarının ırklara ayırıp bölünmesidir. Bu bağlamda bu gruplara uygulanan ‘ötekileştirme’ süreci araçsaldır.

Benzer bir yaklaşım Edna Bonacich’ten emek piyasasının parçalanması kuramıyla gelir. Bu kurama göre yüksek ücret alan ya da korunan işçilerle ucuz emekçiler ki bu gruba en yeni göçmenler, ırksal, etnik azınlıklar girer piyasa da rekabet halindedirler. Bu da emek piyasasında parçalanmasına neden olarak yüksek ücretli işçilerin ırkçı söylemlere rağbet etmesine neden olur. Ucuz emekçiler yüksek emekçilere göre ötekileşirler. “Emek pazarı parçalandığı için emekçiler, çıkarlarının birbiriyle buluştuğunun bilincine varamazlar, kapitalistler de ucuz işgücünü bölerek ucuz emek gücüne ulaşırlar.”(schnapper, 2005: 304)

Bunun en somut örneğini Günter Wallraff'un Türk işçisi rolüne girerek deneyimlerini kaleme aldığı 'En Alttakiler' adlı kitabında görürüz. (Wallraff, 1986) Wallraff Türk işçilerine en çok nefret duyanların Alman işçiler olduğunu belirtir, bunun en temel nedeni sistemin onları birbirine rakip hale getirmesidir. Ekonominin kırılma olduğu durumlarda bir grubun diğerine tercih edilecek olması Alman işçilerin Türklere yönelik ırkçı söyleme rağbet etmelerine neden olmuştur.

ÖTEKİ'NİN TEPKİSİ

Bu önyargı, beraberinde bir kısır döngü de yaratır. Var olan önyargıya tepkisel olarak ötekileşen grup aşırı söylemlere rağbet ederek önyargının sağlamasını yapar hale gelir. Almanya'daki Türklerin suç oranlarının yüksekliğini ve uyum sorunlarını bu şekilde açıklamak mümkündür. Önyargılar nedeniyle, kendisini çoğunluk toplumuna ait hissetmeyen ve aynı zamanda köklerinden de kopan Türk topluluğu tepkisel şekilde polarize olur. Bu uçuşmalar her seferinde çoğunluğun belirlediği 'biz'in önyargı söylemlerine olan inancını tazeler. Böylelikle bu kısır döngü grupların birbirlerini kabullenme süreçlerini tıkar.

Öteki'nin suç oranının yüksekliği, sorunluluğuna (?) yönelik birçok teori ortaya atılmıştır. Madrid Üniversitesi psikoloji profesörü Guillermo Quintana gibi kişiler ötekinin zekâ seviyesinin düşüklüğü, ırksal geri kalmışlığı gibi nedenlerle öteki'nin önyargılara uygun davrandığını belirtirken (neticede bu kişiler için söz konusu olan önyargı değil doğru tespittir), bir takım başka teoriler de ortaya atılmıştır. Az önce sözü geçen kısır döngü Robert K. Merton'un yaratıcı kehanet (self fulfilling prophecy) olarak adlandırdığı sürece işaret eder. Bu süreçte "şu ya da bu toplumsal kategoriye kimi kusurların atfedilmesi, bu kategoride yer alan üyelerin bu gösterime uygun davranmasına yol açar." (schnapper,2005: 35) Bu nedenle önyargı söylemi ötekileşen grubu oluşturmaya başlar. Bu söylemle şekillenen grup da önyargının sağlamasını yapar hale gelir. Bu durumun 'ötekileşen' grup üstündeki etkilerini inceleyen sosyal psikologlar şöyle değerlendiriyor; "kurban, ona sürekli atfedilen değersizleştirici özellikleri içselleştiriyor ve ona dışarıdan sürekli dayatılan imgeye uygun davranıyordu." (schnapper, 2005: 140) Bu nedenle de yukarıda da belirtildiği gibi tamamen kurgu olan ötekinin özellikleri gerçek hale geliyor.

Her etkinin bir tepkisi olduğu gerçeğinden yola çıkınca 'öteki'nin edilgen olması beklenemez. Kategorileşen, dışlanan, etiketlenen 'öteki' çok kimliklilikle hiç kimliklilik arasında gider gelir. Çok kimliklidir çünkü çoğunluğun benimsemesi için baskı kurduğu rolleri taşımaya çalışır, bu baskıya tepkisel olarak oluşturduğu yapısı vardır. Bunların yanısıra, baskıdan önce de var olan geçmişinden gelen kimliği mevcuttur. Ne var ki 'öteki' aynı zamanda hiç kimliklidir; çünkü sayılan kimliklerin üçüne de gerçek anlamda ait hissetmez. Kökeninden kopmuş ya da koparılmıştır, eski bağını yitirmiştir, çoğunluğun sunduğunu benimseyemez, benimsese bile çoğunluk tarafından kaybettiği kökeni sürekli hatırlatılır, tepkisel olarak sarıldıkları ise yanısamadan ibarettir, özü değildir. 'Öteki' kaybolmuştur bir yerde.

ÖTEKİLİĞİN EN UÇ HALİ: İRKÇILIK

İrkçi muamele öteki'nin bu süreçte yaşadıklarının en uç noktasını oluşturur. İrkçilik adım adım ilerleyen ve sürekli 'geliyorum' diyen bir tehlikenin vucüt bulmasıdır. Öteki kimi zaman bu ırkçılık aşamasında yok edilmeye kimi zaman aşılanmaya maruz kalır.

İrkçi tutumlarla mücadele ırkçılığın yapısının kusursuz şekilde analizini zorunlu kılar. Öteki'ne karşı uygulanan teorik olarak aynı olsa bile pratikleri farklı şekiller almaktadır. Bu noktada günümüzde uygulanan ırkçılığı 20. yüzyıl ırkçılığından ayırmak gerekir.

"Miles; 19 ve 20 yüzyılda görülen ırkçılığın biyolojik ve kültürel özellikleri birleştirdiğini, 'ötekileri' yok etmeği amaçladığını buna karşın günümüzdekinin yalnızca aşağılamayı hedeflediklerini, fakat her durumda kavramın ırkçılaştırıldığını, dolayısıyla bir ideolojiye dönüştürüldüğünü ileri sürüyor." (Taş, 1999: 57)

Bu farklılığın en önemli nedenlerinden biri günümüzde ırkçılığa hedef olan göçmen 'ötekilerin' kapitalist üretim sürecinin nefertleri gibi görülmeleridir, bu nedenle yok edilmeleri rasyonel değildir, bunun yerine toplumun en alttakilerini oluşturmalı ve sunulan işleri sunulan

ücret karşılığında yerine getirmelilerdir. Yeni ırkçılık olarak adlandırılan bu evrenin tanımı Etienne Balibar tarafından şu şekilde yapılır;

“Yeni ırkçılık, ‘sömürgelikten kurtuluş’ çağına, eski sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilişi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanış çağına ait bir ırkçılıktır. Bizde göç karmaşığını merkez alan günümüz ırkçılığı ideolojik olarak, Fransa dışında, özellikle de Anglosakson ülkelerde çoktan beridir gelişmiş olan bir ‘ırksız ırkçılık’ çerçevesi içinde yer alır: ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, ‘sadece’ sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık, haklılıkla, farkçı ırkçılık olarak adlandırılabilir.” (Balibar, Wallerstein, 2007: 32)

Balibar’a göre artık ırkçıların savundukları herhangi bir ırkın üstünlüğü değildir, kültürlerin uzlaşmazlığıdır. Benzer bir yaklaşım Pierre Andre Taguieff’ten gelir. Pierre Andre Taguieff’in formüle ettiği iki ırkçılık mantığı, ötekine yaklaşımın iki temel biçimini de yansıtır. Modernizm ötekine yaklaşımı dönüştürmüştür. Modern öncesi toplumlarda doğan ırkçı yaklaşım evrenselciliğe karşı çıkararak kimliklerin karışmasını engellemeye çalışır. Öteki dışlanmanın, tasfiyenin, yok etmenin nesnesi olur. Diğer yandan modernleşmenin getirdiği evrenselleşme ilkesi ötekine yönelik ırkçılığı dönüştürür. Modernleşme sonrasında ötekine karşı yürütülen asimilasyoncu ırkçılık olmaya başlar. Özellikle Claude Levi Strauss gibi antropologlar tarafından ırk kavramının yanlışlanması Balibar’a göre yeni ırkçılara malzeme verir ve artık ırkların hiyerarşisinden ziyade kültürlerin uzlaşmazlığına yönelirler. Bu nedenle bugün tartışılması gereken asimilasyon, entegrasyon, çok kültürlülük gibi konular olmaktadır.

ASİMİLASYON-ENTEGRASYON

‘Öteki’ne karşı olumsuz, düşmanca sayılacak bu tavrı değerlendirdikten sonra ona karşı alınan önlemlere geçmek gerekir. Asimilasyon çabası yüzyıllardır ‘öteki’ olanın yıkıcı etkisine karşı bir önlem olarak benimsenmeye çalışıldı. Bunda amaçlanan çoğunluğa dâhil olmayanların ya da olamayanların kendi kökenlerini geride bırakma pahasına diğerlerinin esaslarını benimsemesidir. Zygmunt Bauman’a göre “Asimilasyon, doğal düzenin yerine yapay bir düzen koymanın genel planlaması içerisinde birçok ayrıntıdan bir tanesiydi; buna biçim verenlerin, ‘uygun’ ve ‘uygun olmayanlar’, ‘değerli’ ve ‘değersiz’ olanlar arasında ayırım koymanın ve aynı zamanda, ikincisinden birincisine geçişin koşullarını ifade eden tekeli bir denemesiydi.” (Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003: 262). Çeşitli asimilasyon politikaları ‘öteki’ni ne tam olarak topluma dâhil eder ne de kökenini tam olarak yaşamasına izin verir. Sonuç kötü bir yama gibidir. Asimilasyon modernitenin eseri olan ulus devletlerin kültürel ve ideolojik tekipleştirme çabasının eseridir. ‘Egemen güç tarafından belirlenen kültürel örneklere uymayan davranış pratikleri, yabancı ve bununla birlikte ulusal ve siyasi uyumu tehdit edici biçimde algılanmıştır.’ (Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003., 262) Ulusal çıkar söylemlerinin önem kazandığı modern devlette böyle ‘yabancıların’ asimilasyon yoluyla etkisizleştirilmesi neredeyse meşru görülür. ‘Ötekilere, yalnızca çoğunluk toplumunun yararı ve çıkarlarına orantılı olarak ve belirli sınırlamalar içinde yaşama olanağı verilmektedir.’ (Hacettepe üni. İibf dergisi, 2003., 261) Bu çıkarlara uymadığı durumda kolayca yok sayılabilecek bir kitledir.

Asimilasyon ile entegrasyonu birbirinden ayırmak gerekir. Asimilasyon tek taraflı işleyen bir süreçken entegrasyon karşılıklı etkileşimi ifade eder. Entegrasyon çoğunluk olmayanın gelenek ve kökenini yadsımadığı gibi alıp verme şeklinde gelişen bir etkileşimde mevcuttur. Entegrasyonda bir kabul söz konusudur. Bu nedenle de entegrasyonla asimilasyon aynı yerde var olamazlar. Entegre olamayan ya da olması engellenen gruplar ‘öteki’leşirler. Tolerans ve hoşgörü sözleri entegrasyon ile özdeşleşmez, çünkü kabulün olduğu durumda hoş görülecek şey ortadan kalkar. Çoğunluk olmayana gösterilen kabul artık onun öğelerini çoğunluğun öğeleri yapar. Ne var ki entegrasyon eşitler arasında öngörülen bir süreci ifade ettiğinden öteki entegrasyonun bir tarafı olamaz. Karşılıklı alıp vermeye ve kabule dayalı bir ilişki oluşturabilmek bir diğer deyişle

entegrasyonun önkoşullarını oluşturabilmek öteki yapısının kırılmasını gerektirir. Bu yapının kırılabilir olup olmadığı ve ne zaman kırılabileceği net değildir, fakat kesin olan öteki yapısının çözülmesine bağlı olan entegrasyonun günümüzde her türlü göçmen sorununa reçete olarak sunulamayacak kadar çetrefilli ve uzun zaman alacak bir süreç olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Balibar, E. / Wallerstein, I. (2007), *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, İstanbul: Metis
- İnce O., Hilal, (2003), 'Öteki Sorunsalının 'alterite' kavramı çerçevesinde yeniden okunması üzerine bir deneme', *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 21, 255-277
- Levi- Strauss, Claude, (1997), *İrk, Tarih ve Kültür*, İstanbul: Metis
- Said, Edward W., (2004), *Şarkiyatçılık*, İstanbul: Metis
- Schnapper, Dominique, (2005), *Öteki ile İlişki*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Taş, Mehmet, (1999), *Avrupa'da İrkçilik*, Ankara: İmge
- Turan, Kadir, (1997), *Almanya'da Türk Olmak*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
- Wallraff, Günter, (1986), *En Alttakiler*, Köln: Milliyet